

Tíz éves a hivatali műtárgyfelügyelet (1998-2008)

Az önálló, a közgyűjteményektől és a minisztériumtól is elválasztott hivatali, hatósági műtárgyfelügyelet tíz éves múltra tekinthet vissza. Ez a gyorsan változó világunkban már „történetinek” számító távlat áttekintésén túl a számvetésre is okot ad. A tanulmány a szervezeti, jogi és egyéb keretek változásaiból kiindulva igyekszik az egyes feladatkörök végrehajtását bemutatni, számot adva arról is, hogy a lehetőségekhez képest hogyan sikerült a műtárgyfelügyeletre (is) bízott ingó kulturális örökséget megőrizni.

Előzmények – út a hivatali keretek kialakításához

A magyarországi műtárgyfelügyeleti szabályozás csaknem évszázados múltra tekinthet vissza. Az évtizedek alatt – több-kevesebb sikerrel – számos jogi, szervezeti megoldást vezettek be. Az elmúlt tíz év, de jelenünk, jövőnk, lehetőségeink és korlátaink jobb megértése érdekében a legfontosabb előzményekre érdemes itt is kitérni.¹

A modern műemlékvédelem gondolatának megszületése idején, a reformkorban természetes módon, egységben látták az ingatlan és „ingó műemlékek” védelmének szükségét. Az első műemléki jogszabály, az 1881-es törvénycikk² azonban a magántulajdon korlátozása miatti további bonyodalmak okán – már csak az ingatlanokról rendelkezett, meghonosítva evvel azt a máig is élő hagyományt, hogy a „műemlék” az épített örökség megfelelője. Mindeközben az „ingó műemlékek”, a műtárgyak, műkincsek, régiségek, vagy mai kifejezéssel a kulturális javak védelme alapvetően a születőben levő múzeumüggyel kapcsolódott össze. A különféle jogalkotási kísérletek után a helyzet 1918-ra vált égetővé: a korábbi évtizedek műtárgybehozatala elapadt, sőt a háborús ínség következtében megindult ingó örökségünk külföldre vándorlása. A forradalmi kormányzatnak tehát egyik első intézkedése volt az „értékek Magyarország területéről való kivitelének eltiltásáról” szóló rendelet megalkotása, vagyis a műtárgykiviteli forgalom ellenőrzés alá vonása. Mivel a folyamat ezután sem állt meg, ezért a kérdés átfogóbb rendezéséről 1929-ben újabb törvény született.³ Ez már túllépett a műtárgykiviteli engedélyezés passzív eszközén, és „a művészeti, tudományos, történeti vagy muzeális szempontból különösebb értékkel bíró ingóságoknak (ingó műemlékeknek)” nyilvántartásba vételét és adott esetben állami elővásárlásának menetét is szabályozta. A felbecsülhetetlen második világháborús műtárgyvesztésünk és az azt követő egy-két év emigrációs hullámai alaposan megtizedelték (megfelezték?) ingó örökségünket. Ez a keserű tapasztalat, és az olasz szabályozás példája, valamint az új típusú szocialista állam teljhatalma adta az alapot ahhoz, hogy az 1949. évi 13. törvényerejű rendelet⁴ megalkossa azt szigorú és tiltó szabályozást, mely lényegében a mai napig az alapját adja a műtárgyfelügyeleti rendszerünknek: védett tárgyak kiviteli tilalma, bejelentési kötelezettség, az állam elővásárlási joga, szigorú kiviteli engedélyezési korlátok stb. Ez csakúgy, mint a korábbi és későbbi szabályozások, kettős feladatellátást rendelt el: egy döntéshozó központi hatóság és a vele együttműködő szakértő közgyűjtemények személyében.⁵ 1953-ban azonban a hatóságot megszüntették, és a közgyűjteményeket az államhatalom eszközeivé téve, hatósági feladatokkal ruházták fel. Az évtizedekig hatályos 1963. évi 9. törvényerejű rendelet⁶ is ennek nyomdokain haladt, a közgyűjtemények feladatait pontosabban is meghatározva: a

¹ A műtárgyak védelmének múltbeli szabályozásáról, történetéről ld. Buzinkay Péter: Műtárgyaink – ingó műemlékeink – védelme. in: Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi Folyóirat. (XLVI. évfolyam, 2002, 1. szám, 36-41. oldal); Bardoly István: Gerevich Tibor és a műemlékvédelmi törvény. Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez I. in: Magyar Műemlékvédelem XIII. Budapest 2006, 7-72. old.; Sinkó Katalin: Nemzeti Képtár. „Emlékezet és történelem között”. (Annales de la Galerie Nationale Hongroise / A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 2008) Budapest, 2009

² 1881. évi XXXIX törvénycikk a műemlékek fenntartásáról

³ 1929. évi XI. törvénycikk a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről

⁴ 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet a múzeumokról és műemlékekről

⁵ A korábbi szabályozások alapján a központi hivatal szerepét a két világháború közötti időben az *Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa*, majd utódja a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa, míg ezidőtájt (1950-53 között) a *Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (MMOK)* látta el.

⁶ A muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. törvényerejű rendelet

nyilvántartás, a felügyelet és a kiviteli engedélyezés körében. 1981-től pedig a minisztériumtól a védetté nyilvánítás (és megszüntetés) jogosítványa is átkerült a múzeumokhoz.⁷

Mindeközben a műtárgyforgalom is a „szocialista kerékvágásba” kerékvágásba rendeződött, 1957-től a BÁV meglévő bolti hálózata mellett megkezdte a művészeti árverések sorozatát is, a műgyűjtők pedig megtűrt, sőt részben már támogatott társadalmi „elemek” lettek. Az 1949-től (eleinte az államosítás előszobájaként) nagy számban kimondott védek nyomán igen komoly magántulajdonú tárgyananyag került a múzeumok látókörébe. A politikai helyzet enyhülésével a védett tárgyak tulajdonosait már kedvezmények is megillették (nagyobb bérlakásra való jogosultság, lakbértámogatás). Az államilag is (Artex külkereskedelmi vállalaton keresztül) végzett műtárgykivitel mellett a lassan megnyíló határokon át a nyugati, főleg német, osztrák és olasz vevők is megjelentek. Így nemcsak értékes régi műtárgyak hagyták el nagy számban az országot, hanem olyan „újabb” régiségek is, melyeket itthon még kevesen értékelték: a szecesszió és art deco alkotásai (pl. a ma különösen is keresett Zsolnay kerámiák) is szép számmal kerültek élelmes külföldi gyűjtőkhöz. A műtárgyállományban a maihoz képest jelentős értékeltolódás volt tapasztalható. A szűkebb, és korlátozottabb vásárlóerővel rendelkező hazai piac igényeinek megfelelő 19. század végi és 20. század eleji festészeti alkotások ára jóval alacsonyabb volt, míg a régiségek csoportjába sorolható barokk bútorok, fajanszok, vagy éppen egy reneszánsz ékszer, régi kovás puska vagy bármi más az általános európai képző- és iparművészet fogalomkörébe sorolható alkotás könnyen és magas áron volt „konvertibilis valutává” átváltható.

A leírt helyzetben érte a hazai múzeumügyet és kulturális ágazatot – természetesen váratlanul és felkészületlenül – az 1989-90-es rendszerváltás, e területen is mélyreható változásokat előidézve. A gazdasági, társadalmi, és az élet csaknem minden területére kiható változások a kultúra és vele a műtárgyak védelmének ügyét is meglehetősen hátra sorolták. A kérdés több szempontból is kényessé vált, hiszen nemcsak a magántulajdon lett újra „sérthetetlen”, hanem további kihívásokra is választ kellett adni. Az ország hirtelen megnyílt határain csaknem szabadon áramlott a műtárgy kifelé, amit nagy mértékben szolgált ki a megélénkülő magyar műkereskedelem, pár év alatt megtörve a BÁV-nak nemcsak az évtizedes aukciós monopóliumát, hanem piacvezető szerepét is. A lakósságnak, a vállalkozásoknak pedig szükségük volt az anyagiakra, így az emelkedő árak fokozatosan csalogatták elő az addig még megőrzött műtárgyakat is. A privatizációs hullámban pedig a nagyvállalatok múltját őrző, és kulturális szempontból is értékes vállalati gyűjtemények, könyvtárak és iratanyagok, régi (iroda- és egyéb) berendezések, és műszaki emlékek kerültek – minden felügyelet nélkül – ebek harmincadjára. Ugyanakkor a műtárgycsempészet mellett a múzeumi és magántulajdonú műtárgylopások száma is megnőtt. A műtárgyak védeliséért felelős múzeumok is nehéz helyzetbe kerültek, hiszen a korábbi „mindent véde” elve már nem volt tartható, de többnyire az új védelési elvekre sem sikerült még rátalálniuk. Az ország célul kitűzött Európai Unió csatlakozása pedig további igazodási pontokat is kijelölt. 1994-ben – a megváltozott körülményekre tekintettel – a kulturális minisztérium is utasította a múzeumokat, hogy vizsgálják felül korábbi védelési elveiket és a védetté nyilvánított műtárgyállományt is.⁸

A rendszerváltást követően viszont a második világháborús műtárgyvesztésünk sem számított többé tabunak, így a '90-es évek elejétől – hivatalos megbízatással – Mravik László művészettörténész vezetésével megindultak a restitúciós kutatások is.⁹

A szakemberek számára mindezek a folyamatok természetesen nem maradtak ismeretlenek, de a megfelelő válaszok, a megoldás megtalálása nem volt egyszerű. A Magyar Nemzeti Galéria szakemberei¹⁰ körül egy kisebb műhely alakult, mely a hazai műtárgyállomány (és vesztéségei), valamint a történelmi folytonosság, és nemzetközi párhuzamok ismeretében igyekezett a helyzetünkre

⁷ A könyvtári és levéltári terület már korábban is részben eltért a múzeumügyétől, és ezen a ponton is különváltak az utak: a véde terén a hatósági döntési jogkör (azaz a védelési és véde megszüntető határozatok kiadása) itt továbbra is a minisztériumnál maradtak.

⁸ vö.: Dr. Bodó Sándor Művelődési és Közoktatási Minisztérium (MKM) közgyűjteményi főosztályvezető 1994. március 18-án kelt, 117273/94.XXVII-237 számú, az MKM felügyelete alatt álló országos múzeumok vezetőinek címzett levele.

⁹ A szervezeti kereteket és a szükséges hátteret a Művelődési Minisztérium és Magyar Nemzeti Galéria együttesen biztosította. A munka első nyilvános és terjedelmesebb eredményét egy angol nyelvű összefoglaló kötet adta: Mravik László: *The 'Sacco di Budapest' and depredation of Hungary, 1938-1949. Works of art missing from Hungary as a result of the Second World War. Looted, smuggled, captured, lost and destroyed art works, books and archival documents. Preliminary and provisional catalogue.* Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1998.

szabott megoldást megtalálni. Munkájuk az elhúzódó jogalkotási folyamat, a múzeumi törvény többves vajúdása nyomán végül 1997 utolsó napjaira hozott eredményt: *A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló 1997. évi CXL. törvényben.¹¹

Kísérlet a hatósági keretek megteremtésére – Kulturális Örökség Igazgatósága (KÖI) (1998-2001)

Az ezredforduló körüli években a műtárgyforgalom ugrásszerű növekedésének lehettünk tanúi. A rendszerváltást követő évtized második felére ugyanis kialakult egy vagyonos réteg, mely a korábbi műpiacot is kezdte átrajzolni. A befektetést kereső és a műtárgypiacra betörő pénzek megeléknítették a keresletet, és ez nemcsak az árakat verte fel, hanem a külföldről is kezdte felszívni a magyar vonatkozású darabokat. Szerencsés módon a műtárgybehozatalt élénkítette (2000-től) a behozatali vám (és ÁFA) eltörlése is.¹² A '90-es évek végén új árverező házak is megjelentek (Mű-Terem Galéria – Virág Judit, Kieselbach Galéria), melyek hamarosan a piacvezető szerepet is magukhoz ragadták, és a legkeresettebb árucikké előlépett 19. század végi és 20. század eleji magyar festészet ára is gyors ütemben lépte át a száz, majd pár éven belül a kétszáz millió forintos aukciós leütési árakat.

Az 1997-es új törvény nemcsak a kormányzati szerkezetátalakítás elveinek felelt meg, hanem az EU csatlakozási felkészülés szakaszában a brüsszeli elvárásoknak is. Az előbbi miatt a hatósági feladatokat a minisztériumtól (is) elválasztva hatósághoz kellett telepíteni, az utóbbi miatt viszont mindezt egyetlen tagállami szervhez volt szükséges összpontosítani. Mindez találkozott a szakmai előkészítés elveivel is: a hatósági feladatokat a szakértő és műtárgyvásárlói-gyűjtői szerepet is betöltő közgyűjteményektől elválasztani, és egy központi hivatalhoz telepíteni.¹³ A minisztérium a KÖI létrehozásával nemcsak egy, a közgyűjteményeken kívüli műtárgyak védelméért felelős központi hatóságot alapított, hanem a kulturális ágazati feladatok közül a hatósági, hivatali jellegűeket rendre itt kívánta összpontosítani. Így került ide a régészeti hatósági feladatok mellett nemcsak a műtárgyak védetté nyilvánítása, kiviteli engedélyezése és ezek nyilvántartása, hanem a restitúciós kutatócsoport is, valamint a múzeumi intézmények hivatalos nyilvántartása és a Múzeumi Hírlevél szerkesztősége is.¹⁴ Ugyanakkor viszont evvel egy időben a kulturális miniszter egy területet már „leválasztva” a Seuso kincsek visszaszerzése érdekében, az újságíróként a témával foglalkozó Bánkutiné Hajdú Éva személyében külön miniszteri biztost nevezett ki.

Az új törvény alapján 1998. július 1-ével, a kulturális minisztérium felügyelete¹⁵ alatt létrehozott KÖI, a Nemzeti Múzeum belvárosi, Magyar utcai épületében, egy bérelt emeleten három munkatárssal kezdte meg működését. A KÖI régész képzettségű igazgatóján, Wollák Katalinon kívül a két másik munkatárs korábbi más jellegű (múzeumi területre vonatkozó) feladatkörét „hozta magával”, így a műtárgyvédelemmel és kivittel kapcsolatos feladatok ellátása szakember nélkül maradt. Bár az igazgató alapvetően egy kis létszámú, elsősorban a múzeumi érdekeket képviselő adminisztratív

¹⁰ Érdeemes őket név szerint is megemlíteni, mivel az új műtárgyfelügyeleti rendszer (elméleti) kialakításában valóban kulcsszerepet játszottak: Sinkó Katalin, Szabó László és Király Erzsébet

¹¹ Megjegyzendő, hogy a könyvtári és levéltári területen némileg eltérő szabályozás volt hatályban korábban: ott az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Országos Levéltár képezték a szakértői alapot, viszont a kulturális minisztérium mindvégig (azaz 1998-ig, ill. 2001-ig) megőrzött magának bizonyos hatsági jellegű feladatokat (pl. védési határozatok kiadása).

¹² Sajnos az általános kedvezmény csak a 2004. májusi EU csatlakozásig volt érvényben, ugyanis ettől kezdve Magyarországnak, mint EU tagállamnak már nem volt felhatalmazása arra, hogy önálló, a közösségi szabályozástól eltérő vámkedvezményeket tartson fenn. Így a vámmentesség ugyan nem szűnt meg, de az áfa-fizetési kötelezettség újra életbe lépett. Ezen a téren viszont a magyar kormányzat már nem élt a csökkentett áfa lehetőségével, így a teljes (25%) általános forgalmi adót kellett fizetni az EU területén kívülről (pl. USA, Svájc, Izrael stb.) behozott műtárgyak után. Az EU másik tagállamából való műtárgybehozatal viszont továbbra is vám-, és áfa-mentes maradt.

¹³ Korábban ugyanis nem egyszer érte a vád a múzeumokat, közgyűjteményeket, hogy a védetté nyilvánítás valójában továbbra is az államosítás előszobája maradt, hiszen azt védenek, amit azután – a védettség miatt a valós, piaci ár alatt – meg is akarnak szerezni.

¹⁴ Idősebb múzeumi munkatársakat éppen ezért a KÖI mindjárt az évekkel korábban részben hasonló feladatokat is ellátó Központi Múzeumi Igazgatóságra emléktette. A KÖI-hez telepített központi hivatali feladatok mellett a múzeumok, könyvtárak és levéltárak szakmai felügyelete és az ágazati irányítás továbbra is minisztériumi feladatkör maradt. Megjegyzendő még, hogy a levéltári iratokkal kapcsolatos egyedi hatósági feladatok a minisztériumnál (és a levéltáraknál) maradtak, a KÖI ilyen feladatokat nem látott el, azok csak 2001. októbertől az utódintézmény KÖH-höz kerültek át.

¹⁵ Ekkoriban még Művelődési és Közoktatási Minisztérium, majd kevéssel később, az 1998-as kormányváltást követően az önállósult Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma lett a felügyeleti szerv.

szervezetet képzelt el, a feladatok ellátásához mégis szükség volt további munkatársakra. Az új intézménnyel szemben azonban éppen a múzeumi szakembereknek voltak fenntartásai, így a korábban a védettség és kiviteli engedélyezés feladatkörét ellátó muzeológusok (és minisztériumi tisztviselők) egyike sem vállalkozott arra, hogy a KÖI-hez átlépve, hivatalnokként végezze tovább a munkáját. Evvel a KÖI igen nehéz helyzetbe került, hiszen a feladatok ellátását és a folytonosságot biztosító szakember nélkül maradt. Sajátos módon az új intézményről, mintha a közgyűjtemények tudomást se akartak volna venni, a védetté nyilvánítást, kiviteli engedélyezést 1998 nyara után, már jogi felhatalmazás nélkül is, tovább folytatták. (Igaz a KÖI ezek ellátására háromnegyed évig szakemberrel se rendelkezett, és a közgyűjtemények „csupán” ezt az űrt töltötték be.)

Időközben néhány havi munkálkodás után a KÖI első vezetőjét fel is mentették, és 1999. februárjától a szintén régész dr. Jankovich-Bésán Dénest nevezték ki igazgatónak.¹⁶ Ugyanekkor állt munkába a két első művészettörténész munkatárs is, akiknek a feladata a műtárgykiviteli engedélyek, illetve a védési ügyek előkészítése volt.¹⁷ Az ügyintéző („múzeumi referens”) munkatársak ugyanis nem rendelkeztek kiadmányozási joggal, az engedélyeket, határozatokat, leveleket csak aláírásra készítették elő az igazgató számára. Az immáron hatósági keretek között zajló munkát jogász munkatárs belépése is segítette. A KÖI ugyanis e téren is komoly nehézségekbe ütközött, hiszen a múzeumi elődintézményeknél a munka nem az államigazgatási eljárás szabályai szerint folyt, így az intézkedések formai és tartalmi elemeivel kapcsolatban is számos új kérdés merült fel. A „műtárgyas” feladatok ellátására idővel sikerült még két további „érdemi ügyintéző” művészettörténészt is felvenni, akik szintén a védett tárgyak felügyeletével és nyilvántartásával foglalkoztak. A kiviteli engedélyezéssel és a védelemmel kapcsolatos intézkedések is alapvetően a közgyűjteményi szakértésen alapultak, ettől lényegében csak a könyvtári területen tért el a KÖI. Itt ugyanis a többi elődintézménytől gyökeresen eltérő gyakorlatot örökölt az Országos Széchényi Könyvtártól. Az ügyintézés során hamar kiderült az aránytalanság: a KÖI védési ügyeinek folyamatosan több mint 90%-át könyvtári dokumentumok adták. Az új körülményekhez igazodó védési szempontrendszer kialakítását a nemzeti könyvtár szakemberei azonban nem vállalták, ragaszkodtak a korábbi gyakorlathoz, és végül csak évekkel később sikerült a megoldásra rátalálni. Elkezdődött ugyanakkor egy a hivatali munkát közvetlenül kiszolgáló kézikönyvtár kialakítása is, elsősorban az éppen folyó aukciók katalógusaiból, illetve ezek korábbi sorozataiból: a rendszerváltás előtti BAV katalógusokkal, és az 1945 előtti Postatakarékpénztári árverések füzeteivel. 2000 nyarán sor került egy egységes számítógépes nyilvántartási rendszer (KÖI-IR) kiépítésére is, melyben a régészeti lelőhelyek mellett a védett műtárgyak adatait is rögzíteni lehetett. Az adatfeltöltés azonban csak lassan haladt, mivel éppen a legjelentősebb, legjobban veszélyeztetett tárgycsoportok nyilvántartásait a közgyűjtemények visszatartották.¹⁸ A KÖI ekkor – számos más közhivatallal összevetve – ugyan modern felszereltségű intézménynek számított, nemcsak a munkatársak állandó munkaeszköze volt a számítógép, hanem 2000-től már az elektronikus levelezés (e-mail) is elérhető volt, sőt a KÖI saját honlapját is elkészítette, mégis a fenti nehézségek a napi munkát folyamatosan akadályozták.¹⁹ A KÖI – különösen második vezetője időszakától – bár jelentős lépéseket tett egy önállóan működő hatóság irányába,²⁰ mégis túlnyomórészt a régészeti örökségre összpontosított, így a műtárgyakkal kapcsolatos feladatok ellátása érdekében nem, vagy alig történtek átgondolt, hosszú távú fejlesztések.²¹ A tapasztalt, nemzetközi kitekintéssel, kiterjedt bel- és külföldi kapcsolatokkal rendelkező „műtárgyas” szakemberek hiányában a KÖI nagyrészt saját helyének keresésével volt elfoglalva. Nemcsak a

¹⁶ Wollák Katalin pedig 1998. december 1-től igazgató-helyettesként dolgozott tovább a KÖI-ben.

¹⁷ A jelen tanulmány szerzője e „második” művészettörténész munkatárs volt, aki 1999 áprilisától kezdve – az évek során többször is változó szervezeti rendben és beosztásban – folyamatosan részt vett a műtárgyak védelmével kapcsolatos feladatok ellátásában.

¹⁸ A védetté nyilvánított műtárgyak felügyeletével és nyilvántartásával korábban megbízott 16 közgyűjteménytől a (védett műtárgyakra és tulajdonosaikra vonatkozó) nyilvántartási adatokat nagyobb részt csak 2001 után adták át már a KÖH-nek, de utolsóként a Szépművészeti Múzeum, csak 2009 márciusában adta át a teljes nyilvántartási anyagot.

¹⁹ A honlap címe www.koi.hu volt.

²⁰ vö. dr. Jankovich-Bésán Dénes által írt Bevezető. in: Jelentés - Report 2000. A Kulturális Örökség Igazgatóságának Évkönyve 2000. Budapest, 2000, 5-6. old.

²¹ Tanulságos ebből a szempontból, hogy a KÖI-nek 2001-ben már hét „osztálya” (vidéki székhelyű regionális irodája) és így – a gazdasági vezetőn túl – az igazgatóval és helyettesével együtt összesen 9 vezető beosztású tisztviselője volt, akik csak és kizárólag régész végzettségű és feladatkörű munkatársak voltak.

múzeumokkal fennálló hűvös viszonyt nem sikerült rendezni, hanem a jogalkotás is jelentős elmaradásban volt mindvégig, és ezt a KÖI fennállása alatt, 2001 őszéig sem sikerült behozni. Az 1997 decemberében elfogadott törvényhez ugyanis nem készültek el a végrehajtási utasítások, így ott több évtizedes, és már betarthatatlan miniszteri rendeletekre kellett (volna) támaszkodni.²²

Így a bűnügyi együttműködés, és az ellopott műtárgyak visszaszerzése területén is csak kezdetleges lépések történhettek. Az elharapózott műkincsbűnözés visszaszorítása érdekében még 1997-ben a belügyi és a kulturális tárca közötti együttműködési megállapodás nyomán az ORFK-n létrehozták a *Vagyon és Műkincsvédelmi Alosztályt*.²³ Bár a megállapodást 2000 novemberében is megújították és kiegészítették, de a bűnügyi együttműködésre, és az ebből fakadó ágazati feladatokra a KÖI-nek (csakúgy, mint korábban a közgyűjteményeknek) sem volt kidolgozott stratégiája, és sajnos a rendőrség napi munkáját sem tudta érdemben segíteni. Az együttműködésnek mégis volt némi eredménye: a múzeumi világszervezet, az ICOM a *Száz hiányzó műtárgy [One hundred missing objects]* című sorozata európai kötetének előkészítésébe – Francia-, Olasz- és Csehország mellett – hazánkat is bevonta. Így a KÖI sűrű levélváltások során a kötet 2001-es kiadására összegyűjtötte a 25 ellopott műtárgy közléséhez szükséges adatokat.²⁴ Sőt 2001-re a KÖI honlapján figyelemfelhívásként, állandó jelleggel már megjelentek az első lopott-műtárgy adatok is.

A második világháborús restitúció terén a külpolitikai vonatkozású, Oroszországba elhurcolt műtárgy-ügyek mellett egyre növekvő jelentőségre tett szert a hazai közgyűjteményekbe került tárgyak visszaigénylése is: ezek egyre többször súlyos (bel)politikai kérdéssé nőttek ki magukat, így a restitúció ügye különösen kényessé vált. Bizonyára ez is közre játszott abban, hogy a KÖI vezetői végül 2001-ben a restitúció ügyét – a műtárgyfelügyelet többi területéről leválasztva – átadták a minisztériumnak.²⁵

A KÖI-t végül minden eredménye és kudarcra mellett rövid hároméves fennállás után gyorsan utolérte a vég: már 2000-ben döntés született arról, hogy a kulturális ágazat másik hatósági szereplőjével az *Országos Műemlékvédelmi Hivatallal* (OMvH) össze kell vonni. A két összevonandó intézmény múltját és erőforrásait tekintve senkinek sem lehetett kétsége afelől, hogy az újonnan létrehozandó intézményben mik lesznek a meghatározó célok.²⁶ Sajnos az új szervezeti és jogi keretek kialakításánál se a műtárgyügy volt a leg súlyosabb szempont, így a 2001. októberében hatályba lépő új „integrált” örökségvédelmi törvénnyel megnyíló korszak a korábbiakhoz még számos további nehézséget is társított.

Integrált örökségvédelem, szervezetlen műtárgyvédelem – helykeresés a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalban (KÖH) (2001-2004)

Az ezredfordulót követően tovább erősödtek azok a folyamatok, melyek révén a hazai műkereskedelem és a műgyűjtemények anyaga a külföldi, elsősorban magyar vonatkozású tárgyakkal bővült. Ez nemcsak a folyamatosan növekvő üzleti forgalomban, a nagyobb számban eladásra kerülő tárgyakban, és az egyes aukciósházak, galériák szakosodásában nyilvánult meg, hanem lassanként a műkereskedelem érdekérvényesítő erejében is. Ugyanakkor az uniós csatlakozás közeledtével az ország határai is még nyitottabbá váltak Nyugat felé, így a magyar műkereskedelem egyre szervezettebb részévé vált az európai, nemzetközi vérkeringésnek. Ez sajnos egyúttal azt is jelentette, hogy a hazai műtárgyállomány általános európai vonatkozású darabjai még könnyebben találtak utat a fizetőképesebb nyugati piacok felé.

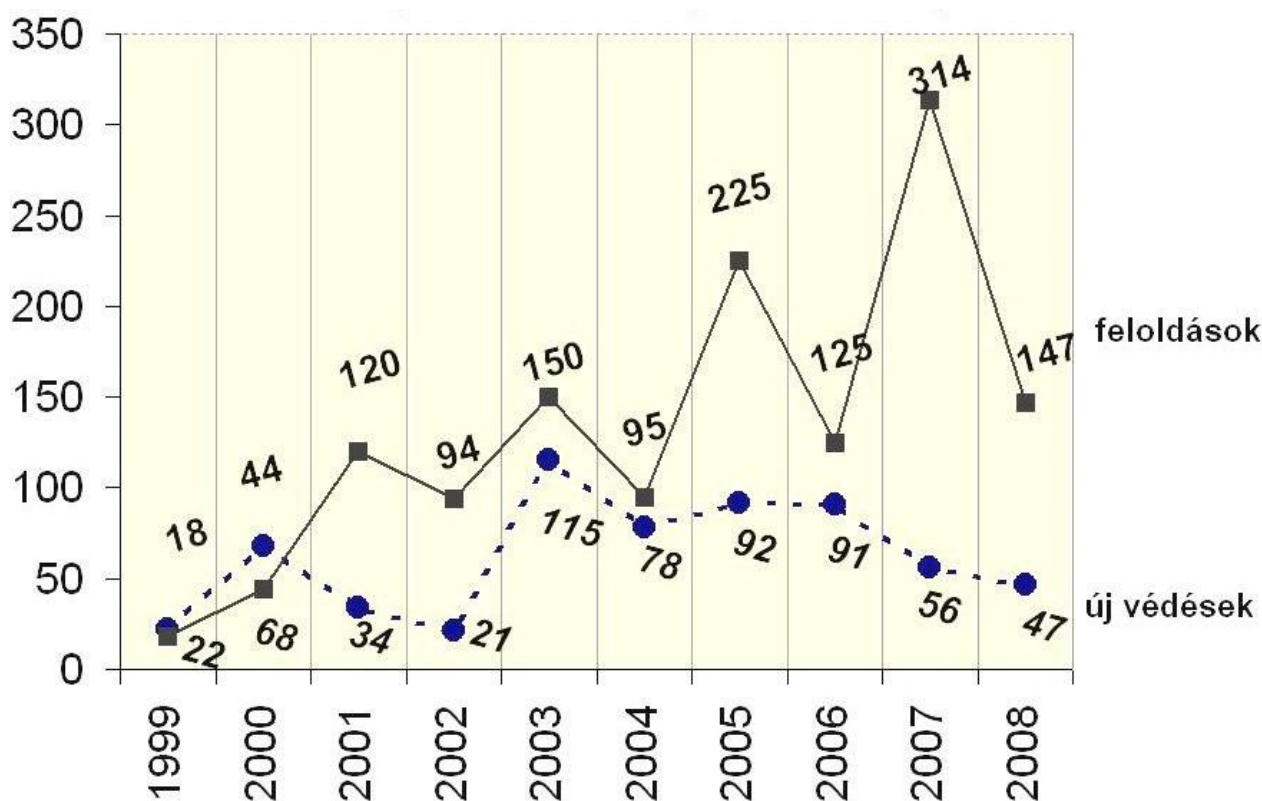
²² Sajátos módon – és az átgondolatlan intézkedések jó példjaként – éppen a KÖI megszüntetése, és az egész jogi rendszer átalakítása előtt röviddel jelent meg a kiviteli engedélyezést az „új” (ekkor már három éves) törvényhez igazító miniszteri rendelet (A kulturális javak kiviteli engedélyezésének részletes szabályairól szóló 13/2001. (VII. 5.) NKÖM rendelet), mely azután nem egész két hónappal később hatályon kívül is került.

²³ Megjegyzendő, hogy mint neve is mutatja ez az alosztály sem volt „profiltiszta”, a műkincs-ügyek mellett – a megfelelő szervezeti függetlenség hiányában – más vagyontárgyakkal is foglalkozni volt kénytelen.

²⁴ One Hundred Missing Objects – Looting in Europe / 100 objets disparus – Pillage en Europe. Paris, ICOM, 2001 – Mivel ez egy gyors adatgyűjtés volt, az eredménye is esetleges lett, mely nem is feltétlenül tükrözte a hazai műtárgyállomány arányait és színvonalát.

²⁵ A restitúciós feladatok ellátását ezután a minisztérium szervezte dr. Ecsedy István helyettes államtitkár, majd miniszteri biztos vezetése alatt, de a kutatócsoport (megfogyatkozott létszámmal), könyvtárával és a nyilvántartással együtt a Szépművészeti Múzeumhoz lett telepítve.

²⁶ A KÖI költségvetése, „vagyon”, létszáma ekkor csaknem tizede volt az OMvH-énak...

Műtárgyak védetté nyilvánítása és védettség megszüntetése (1999-2008)

(A folyamatok jól láthatók: az utóbbi években a védelem megszüntetések száma két-háromszorosát is elérte az új védéseknek. Adatforrás: a KÖH Nyilvántartási Iroda adatbázisában [KÖH-IR] a határozatokról rögzített adatok.)

A műemlékállományt és a régészeti örökséget egyaránt érintő, szaporodó építőipari nagyberuházások, de az igazgatási párhuzamosságok kiküszöbölése is indokoltá tették a hivatali összevonásokat. A KÖI megszüntetésével általános jogutódja az OMvH átalakításával 2001. októberében létrejött Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) lett. Az új hatóságnál összpontosult az ingatlan és ingó örökségvédelem valamennyi hatósági és (részben) hivatali feladata. Az egységes örökségvédelmi és hivatali szemlélet jegyében nemcsak a jogi szabályozást, hanem a szervezeti és ügyintézési rendet is egy mederbe igyekeztek terelni. Így a műtárgyfelügyeleti feladatokat – a műemlékes és a régészeti ügyekhez hasonlóan – nem kevesebb, mint 11 (!) szervezeti egység között osztották szét. Az elsőfokú hatósági intézkedéseket tehát formailag a kilenc, területi alapon szerveződő (két-három megyét magába foglaló) „regionális iroda”²⁷ hozta, a központban, Budapesten székelő Műtárgyfelügyelet²⁸ előkészítése nyomán. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az intézkedést a fővárosban dolgozó műtárgyfelügyelő készítette elő, szemlével, levelezéssel, közgyűjteményi szakvélemény beszerzésével, a tulajdonosi és egyéb adatkéréssel, majd végül a kimenő iratot a műtárgy őrzési helyének megfelelő regionális iroda fejléces papírján készítette el aláírásra, hogy azt az adott regionális iroda budapesti vagy vidéki központjába átküldve az irodavezető aláírhatta és postázhatta. Az ügyintézés azonban nemcsak ez bonyolította, hanem az is, hogy a (védett és a kivételre engedélyezett műtárgyakkal kapcsolatos) nyilvántartási feladatokat is különválasztották, hogy azok a műemléki és régészeti nyilvántartással egy egységet alkothassanak.²⁹ Az új hivatal létrejöttével 2001. őszén és 2002 folyamán végre sor került az új törvény végrehajtási utasításainak (kormány és miniszteri rendeletek

²⁷ A kilenc regionális iroda központja, ahonnan a hatósági kiadmányozás történhetett: Sopron, Keszthely, Székesfehérvár, Pécs, Budapest (a fővárosi és Budapest környéki irodáé is), Miskolc, Szeged, Debrecen. Ezekkel párhuzamosan működött a három Felügyelet: a Műemléki, a Régészeti és a Műtárgyfelügyelet. Az ide beosztott „felügyelők” a regionális irodáknak dolgoztak, ahol a hatósági iratok kiadmányozása történt.

²⁸ A KÖI-ből átkerült „műtárgyas” munkatársak – a Nyilvántartási Osztályra került két „műtárgyreferens” kivételével – a Műtárgyfelügyeletre kerültek. A Műtárgyfelügyelet vezetője 2001. októberétől annak megszüntetéséig, 2003. június 12-ig a jelen cikk szerzője volt.

²⁹ A szervezeti egység neve 2001-től: Nyilvántartási és Tudományos Igazgatóság (majd 2005 májustól Dokumentációs Igazgatóság), Nyilvántartási Osztály.

formájában történő) kihirdetésére is.³⁰ Így végre teljeskörű, és egységes szabályozást kaphatott a védési, a kiviteli és restaurálási engedélyezési eljárás, vagy a szemle, de az állami elővásárlás is. Így egyértelművé vált a KÖH hatósági és a közgyűjtemények felkért szakértői feladatmegosztása is. 2002. augusztusára – a Műtárgyfelügyelet közreműködésével – elkészült a hivatal eljárásaira szabott iratmintatár, és a Műtárgyfelügyelet ügyrendje is, melyek a legfontosabb eljárási cselekményekhez adtak egységes iránymutatást az ügyintézőknek.³¹ A Műtárgyfelügyelet megszervezésével a munkaköri feladatmegosztást is ki kellett alakítani, mely a regionális alapon szerveződő műemléki és a régészeti felügyelettől eltérően nem földrajzi szempontok alapján, hanem műfaj illetve ügycsoport szerint történt. A magasabb színvonalú és egységes szakmai munkavégzés érdekében megtörténtek a – jogszabályban előírt – állandó műtárgyas tanácsadó testületnek, a *Kulturális Javak Bizottságának* az előkészítő, szervező munkálatai is, a 2002 őszi hivatali vezetőváltás következtében azonban a téma lekerült a napirendről.³²

Megvalósult eredményként lehetett viszont elkönyvelni a KÖH internetes honlapján (www.koh.hu) a szinte teljeskörű műtárgyas oldalakat. A honlap kialakítása időpontjában, 2002 őszén ugyanis semmiféle nyomtatott műtárgyas tájékoztató anyag nem állt rendelkezésre, ezért is volt jelentős az Internet kínálta lehetőségeket a legteljesebb mértékben kihasználni.³³ Ezt egészítette ki a hivatal által kiadott szakfolyóiratokban való folyamatos jelenlét is: az *Örökségvédelem* (majd 2005-től: *Örökség*) és a *Műemlékvédelem* című lapoknak nemcsak a szerkesztőbizottságába került műtárgyas munkatárs, hanem ott a műtárgyak védelméről szóló írások is rendszeresen megjelentek, a területet, az eredményeket és a gondokat is bemutatva. Minderről a korábbi évtizedekben csak elvétve lehetett bármit is olvasni, így a külföldi tudósítások, de a belföldi beszámolók is egy csaknem teljesen ismeretlen területről adtak hírt.

A hivatalon belül külön irányítás alá került nyilvántartás pedig – a KÖI-ből átvett adatbázissal (KÖH-IR) – tovább folytatta a védetté nyilvánított műtárgyak közgyűjteményektől lassan érkező adatainak elektronikus rögzítését.³⁴

Mindemellett meg kellett kezdeni az EU csatlakozásra való gyakorlati felkészülést is, hiszen 2001-ben csak a jogalkotási feladatokat végezték el: a nemzeti szabályozásba beillesztették az EU joganyagot,³⁵ és avval a hazai szabályozást is összhangba hozták.³⁶ Ennek jegyében a KÖH Műtárgyfelügyelete

³⁰ Ezek közül legfontosabbak, melyek a műtárgyas területet közvetlenül is szabályozó rendelkezések a következők voltak: A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal létrehozásáról szóló 190/2001. (X.18.) Korm. rendelet; Az örökségvédelmi bírságról szóló 191/2001. (X.18.) Korm. rendelet; A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal eljárására vonatkozó szabályokról szóló 16/2001. (X.18.) NKÖM rendelet; A kulturális javak kiviteli engedélyezésének részletes szabályairól szóló 17/2001. (X.18.) NKÖM rendelet; A kulturális örökség védetté nyilvánításának részletes szabályairól szóló 3/2002. (II.15.) NKÖM rendelet; A kulturális örökség hatósági nyilvántartására vonatkozó szabályokról szóló 17/2002. (VI.21.) NKÖM rendelet

³¹ Ez az irat-mintatár – az általános eljárási iratmintákon túl – több, mint 20 fajta a védetté nyilvánításhoz, megszüntetéshez, különböző engedélyezésekhez és egyéb eljárásokhoz kapcsolódó „műtárgyas” iratmintát tartalmazott.

³² A jogszabály által meghatározott 9 tagjelölő intézményhez kimentek a felkérések, ahonnan a tagjelölések meg is érkeztek, de a bizottság létrehozatalával és folyamatos működtetésével járó munkát, költségeket az új hivatalvezetés már nem vállalta fel.

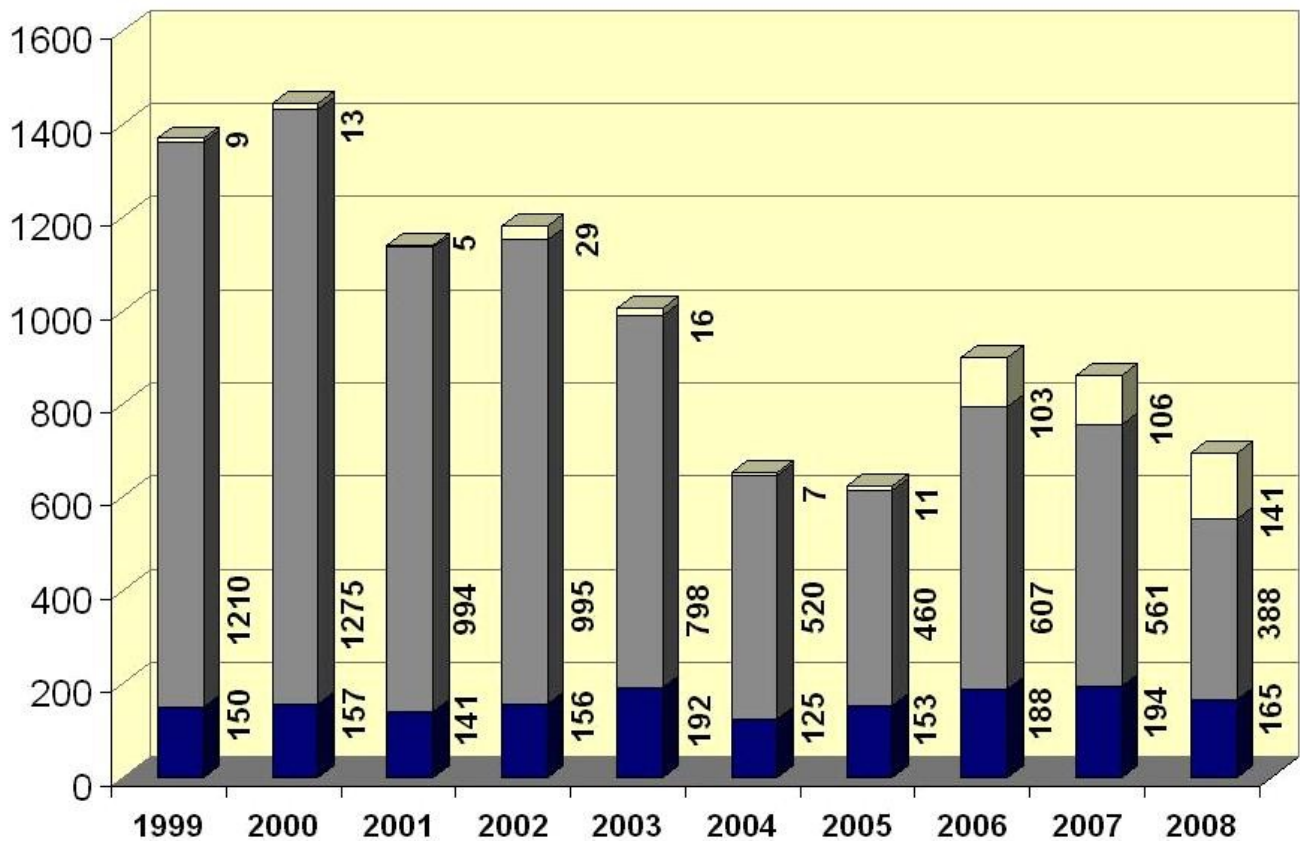
³³ Így születtek meg 2002 őszén (a jelen cikk szerzője írásaként) a honlap műtárgyas oldalai, hozzáférhetővé téve szinte mindent: a műtárgyfelügyeleti munka történeti, hivatali előzményeit, külföldi kitekintést, a vonatkozó jogszabályok teljes szövegét, egyes eljárásokra vonatkozó útmutatókat, formanyomtatványokat, hivatali elérhetőségeket. Később ehhez csatlakozott a Nyilvántartási és Tudományos Igazgatóság által működtetett informatikai rendszerben (KÖH-IR) eltárolt védett műtárgyak adatbázisának kereső felülete is.

³⁴ A szervezeti különállás nemcsak a szakmai irányításban nyilvánult meg, hanem abban is, hogy a teljes adatállományt (pl. a tulajdonosi adatokat) még a műtárgyfelügyelők sem láthatták, azokat esetről esetre külön kellett az ügyintézéshez átkérni.

³⁵ A legfontosabb különleges EU szabályozások: *Az Európai Közösséget létrehozó szerződés (1957. évi Római szerződés) 30. cikke*; *A TANÁCS 1992. december 9-i 3911/92/EGK RENDELETE a kulturális javak kiviteléről*; *A BIZOTTSÁG 1993. március 30-i 752/93/EGK RENDELETE a kulturális javak kiviteléről szóló, 3911/92/EGK tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó rendelkezések megállapításáról*; *A Bizottság 2004. április 7-i 656/2004/EK rendelete a kulturális javak kiviteléről szóló 3911/92/EGK tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó rendelkezések megállapításáról szóló 752/93/EGK rendelet módosításáról*; *A TANÁCS 93/7/EGK IRÁNYELVE (1993. március 15.) a tagállam területeiről jogellenesen kiszállított kulturális tárgyak visszaszolgáltatásáról*.

³⁶ A magyar nemzeti jogalkotás eredményeként létrejött, és a műtárgyak védelmére vonatkozó jogszabályokat az EU szabályozással összhangban módosították 2001-2002-ben, és a 93/7/EGK Irányelv alapján megalkották az azt a magyar szabályozásba átültető jogszabályt is: *A jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2001. évi LXXX. törvény*.

2003. február 19-én egész napos szakmai konferenciát szervezett több mint száz szakember részvételével, a minisztérium, a közgyűjtemények, a rendőrség, a vámszervek és a KÖH képviselőinek előadásával, a csatlakozás várható hatásairól, és az előttünk álló feladatokról. A felkészülést a témát bemutató átfogó tanulmány és egy belső (hatpontos) intézkedési terv is segítette.³⁷ Ugyancsak előadással vett részt a KÖH műtárgyfelügyelete a magáncégek által az EU csatlakozás és a műtárgyforgalom témakörében a Nemzeti Múzeumban 2004. januárjában megrendezett konferencián is, ahol elsősorban a műkereskedők, műgyűjtők és más érdeklődők kaphattak tájékoztatást a várható fejleményekről.³⁸

Műtárgykviteli engedélyezés számadatai (1999-2008)

[az ideiglenes és végleges kviteli engedélyek, valamint a nem engedélyköteles tárgyakról szóló igazolások]

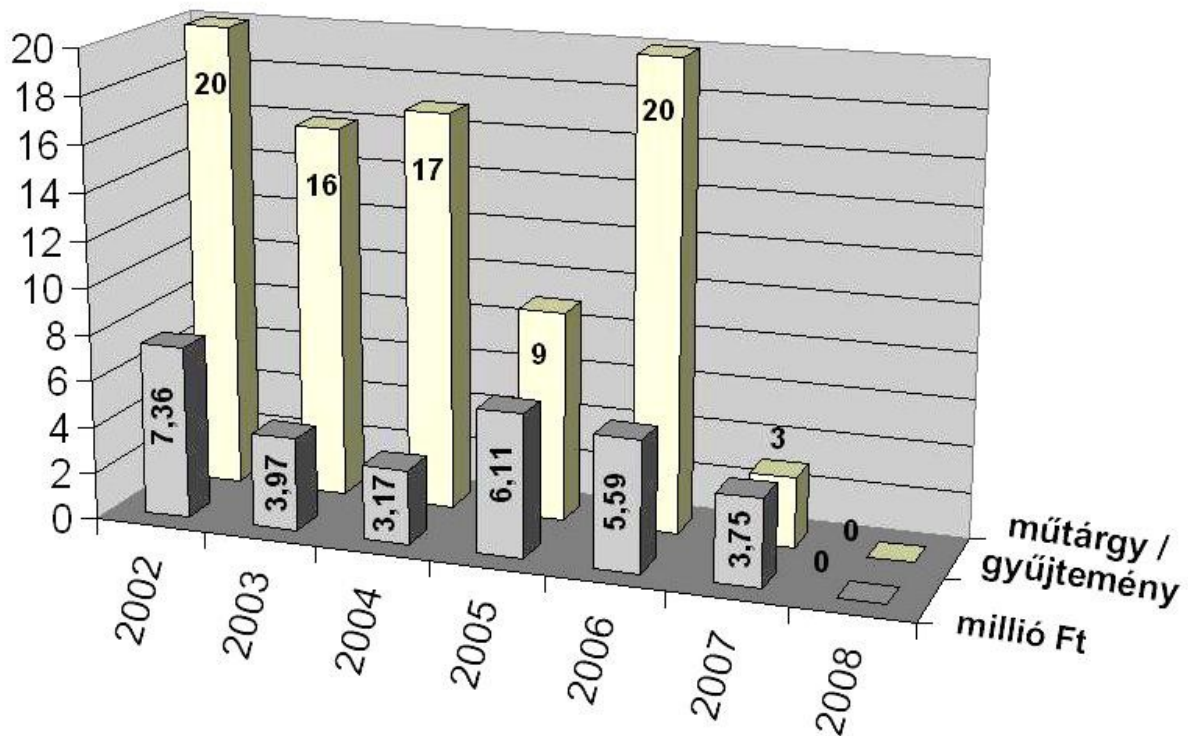
(A számadatok tükrözik egyrészt a vélhetően – a behozatal növekedésével fordított arányban – csökkenő műtárgykvitelt, illetve az engedély nélküli kivitel arányának vélhető növekedését [különösen a 2004-es EU csatlakozást követő határnyitás után], valamint a műtárgykvitelben is egyre jelentősebb szerepet játszó kortárs műalkotások aránynövekedését [ez az igazolások számának 2006-tól tartó növekedésében látszik]. Adatforrás: a KÖH Műtárgyfelügyeleti Iroda munkatársainak éves jelentései, a KÖH iktatása, a KÖH-IR nyilvántartás, valamint a kiadott engedélyek „kézi összesítése”.)

A napi munkában, a nagyobb hatósági gyakorlattal rendelkező „műemlékes” kollégáktól számos ügyintézői „fogást” lehetett elsajátítani, de az új rendbe, a kilenc regionális irodába az öt műtárgyfelügyelőt sehogyan sem lehetett beosztani. A vidéki kiadmányozás, az iratok állandó utaztatása, a tisztázatlan függelmi viszonyok, a műtárgyfelügyelők és az eljárásokba bevonandó szakértő közgyűjtemények fővárosi székhelye hamar egyértelművé tették, hogy az új szervezeti rend eleve kudarcra volt ítélve. Ezt orvoslandó, egy nagyobb hivatali átszervezés keretében, 2003. június közepétől egy elnöki körlevéllel – a hatályos jogi szabályozástól eltérve – a műtárgyas munkatársakat, és az ügyek kiadmányozását a korábbi kilenc iroda helyett a Budapest Fővárosi Irodához telepítették.³⁹ Evvel nemcsak a szervezeti önállóság szűnt meg, hanem a szakmai lehetőségek is beszűkültek, a

³⁷ Buzinkay Péter: Műtárgyvédalom és az Európai Unió. A kulturális javak védelme és Magyarország uniós csatlakozása. in: Műemlékvédelem: Kulturális Örökségvédelmi Folyóirat. XLVII. évf., 1. szám, 2003, 31-36.old.

³⁸ „Kulturális javak kivitelének szabályozása a Magyar Köztársaság 2004. május 1-én az Európai Unióhoz történő csatlakozását követően” címen, a Réti, Szegheő és Társai Ügyvédi Iroda szervezésében az UNIQA Biztosító Rt., a Magyar Műtárgy és Régiségkereskedők Országos Szövetsége, a Magyar Nemzeti Múzeum és Kulturális Örökségvédelmi Hivatal együttműködésében, 2004. január 26-án.

műtárgyas területet szigorúan hatósági ügyek kiadmányozására korlátozták.⁴⁰ A szakmai eredményeket így elsősorban az egyéni törekvéseknek lehetett köszönni: a műtárgyfelügyelők a hivatal saját kiállítóhelyét, a székház „Örökség Galéria” néven működő fedett udvarát kihasználva kiállítások szervezésébe is belefogtak. A 2003 őszi, Zsolnay kerámiákból összeállított magángyűjteményi kiállítást⁴¹ követően egy évvel komoly tudományos eredményeket is felmutató történeti harang kiállítást is sikerült a Nemzeti és az Öntödei Múzeummal együttműködésben megrendezni.⁴²

A KÖH védett műtárgyak állami elővásárlására fordított keretei és felhasználása

(A 2002. megelőző években az állami elővásárlási keret felhasználásáról a minisztérium döntött, ezután került át a feladat és a keret a KÖH-höz. A keretek tervezése és a felhasználás a pénzügyi és egyéb szabályzatok miatt időben eltért; az egyes évekre tervezett kereteket általában a következő év tavaszáig lehetett felhasználni. A tervszámok: 2002. évre: 10 MFt, 2003. évre: 5 MFt, 2005. évre: 10 MFt, 2006. évre: 5 MFt, 2007. évtől: 0 Ft, de még 2007-ben egy rendkívüli elnöki döntéssel 1.796.350,- forintért sikerült két műtárgyat megszerezni. Adatforrás: a KÖH Műtárgyfelügyeleti Iroda jelentései.)

2003 derekától elsősorban a közelgő EU csatlakozás miatt a műtárgyügy kezdett egyre fontosabbá válni. Ugyanis csakhamar kiderült, hogy a műemlék- és a régészeti örökségvédelemmel ellentétben a műtárgyak védelmére közvetlenül is végrehajtandó uniós szabályozások vonatkoznak, melyek felelőse a KÖH. A műtárgyak ugyanis nem mint kulturális értékek (hiszen a kultúra tagállami és nem közösségi hatáskör!), hanem mint az áruk, termékek egy különleges csoportja forgalmuk, kivitelük, vagy a tagállamok közötti jogellenes átszállításuk révén közösségi szabályozás alá estek. A téma jelentősége nemcsak a szaporodó EU-s konferencia-, szeminárium- és egyéb, főleg külföldi rendezvényekre történő meghívásokban mutatkozott meg, hanem egy, a KÖH által megpályázott

³⁹ A 17/2003. sz. Elnöki Körlevél a KÖH Szervezeti és Működési Szabályzatának 2003. június 12-én hatályba lépett módosítása kapcsán a következőkről „tájékoztat”: „A kulturális javakkal kapcsolatos teljeskörű ügyintézés 2003. június 12-től a Budapesti Fővárosi Iroda hatáskörébe tartozik. Kérem, hogy a kulturális javakkal kapcsolatos ügyiratokat – az újonnan érkezőket és a már irattározottakat egyaránt – illetékességből juttassák el a Budapest Fővárosi Irodához.” A hatályos jogi szabályozás ugyanakkor változatlanul a 9 regionális irodát nevezte meg eljáró hatósági egységként.

⁴⁰ A korábbi műtárgyfelügyeleti vezető a Budapest Fővárosi Irodánál „műtárgyfelügyeleti irodavezető-helyettes” lett, korlátozott kiadmányozási joggal: csak az irodavezető által előre meghatározott ügyekben írhatott alá, küldhetett ki levelet.

⁴¹ „150 év - 150 műtárgy” – Válogatás a magyarországi magángyűjtemények védett Zsolnay-kerámiáiból. (Örökség Galéria, 2003. szeptember 16 - október 26.)

⁴² „Tegnap harangoztak, holnap harangoznak...” Történelmi harangjaink (Örökség Galéria, 2004. június 17. - szeptember 12.) – a kiállításához azonos címmel, a KÖH kiadásában (Turok Margit és Ghyczy Gabriella szerkesztésében) kísérő kiadvány is készült.

másfél éves (2003 végétől 2005 elejéig tartó) projekt megindításában is. A holland külügyminisztérium által finanszírozott MATRA projekt – bár a KÖH eredetileg a műemlékvédelemre és a régészetre is ki kívánta terjeszteni, végül – kizárólag az EU vonatkozású műtárgyfelügyeleti munkára összpontosított.⁴³ Célja az „*Aquis Communautaire*”, a közösségi joganyag alkalmazásának elősegítése lett, Hollandia és más EU tagállamok tapasztalatainak átadása, és a KÖH és érintett munkatársainak képzése révén. A projekt – bár igen komoly idő és energiaráfordítást igényelt – meghozta a maga gyümölcsét. Nemcsak a vonatkozó EU szabályozást és gyakorlatot sikerült „élőben” megismerni, hanem jelentős mértékben hozzájárult ahhoz is, hogy a teljes feladatellátást újra lehessen gondolni. Rendezvényei segítettek egy asztalhoz ültetni a különböző érintetteket (pl. a közgyűjtemények, vagy a rendőri és vámszervek munkatársait a KÖH szakembereivel), és külső szemlélőként további hiányosságokat is könnyebben fel tudtak tárni (pl. a tájékoztatás, ügyfélkapcsolatok területén). Mindez a felső vezetés figyelmét is ráirányította a rendezetlen, megoldatlan területekre. Így a 2004. májusában esedékes EU csatlakozás miatt a szervezeti rendezést sem lehetett már tovább halogatni, és egyetértés született egy a KÖH szervezetén belül, de önálló – nemzeti és az EU szabályozás alapján is központi – Műtárgyfelügyeleti Iroda megalapításáról.⁴⁴ Sőt még 2004. folyamán a műtárgyfelügyelői létszámot is sikerült – a meglévő, alapvetően művészettörténész képzettségű munkatársak mellett – egy könyvtáros szakemberrel (hat főre) növelni.⁴⁵

KÖH Műtárgyfelügyeleti Iroda – látványosabb eredmények 2004 végétől

Az EU csatlakozás révén az országhatárok teljesen megnyíltak, 2004 májusától kezdve megszűnt a vámellenőrzés, majd 2007. decemberétől – a Schengeni Övezethez való csatlakozással – a határőrség is levonult a belső határszakaszokról. Evvel a műtárgyak forgalma is csaknem teljesen akadálytalanná vált, ami a műtárgykiviteli engedélyezésben is nyomot hagyott: a 2004. május 1. utáni hónapoktól a műtárgykiviteli engedélykérelmek száma a felére esett vissza. A bonyolult, lassú, és költséges kiviteli engedélyezési eljárás megkerülése, a lebukás kockázata már messze nem álltak egymással arányban: engedély nélküli, jogellenes műtárgykivitellel alig, évente 10-20 esetben „bukott le” valaki, ráadásul úgy, hogy a többségük valószínűsíthetően inkább tájékoztatlanságból kísérelte meg a „műtárgycsempészetet”.⁴⁶ A műtárgyforgalom, műkereskedelem korábbi folyamatai tovább erősödtek, az aukciós leütési árak, és az üzleti forgalom éves mutatói is jelentős mértékben emelkedtek.⁴⁷ A hazai keresletet viszont a külföldről ide- illetve visszaáramló magyar vonatkozású műtárgyanyag sem tudta már kielégíteni, így a műkereskedelem új utakra kényszerült: az elfogyó „klasszikus” műtárgyak mellett egyre növekvő szerepet kapott a kortárs művészet is.⁴⁸ Ez a hangsúlyeltolódás – bizonyos mértékben – az örökségvédelem dolgát is egyszerűsítette, hiszen a kortárs művekkel a védelem terén csak kivételesen, és a kiviteli engedélyezés esetén is kevesebb volt a hatósági teendő.

Az új kihívásokra az örökségvédelemnek csak részben sikerült a megfelelő válaszokat megtalálnia. 2004. végén a KÖH Felügyeleti Igazgatóságán a 9 regionális iroda mellett „tizedikként” létrehozott, és elsőfokú hatóságként, országos illetékességgel eljáró Műtárgyfelügyeleti Iroda végre nagyobb részt

⁴³ A projekt hivatalos neve: *Capacity building for the identification, registration and export control of national cultural heritage in Hungary [A teljesítőképesség fejlesztése Magyarország nemzeti kulturális örökségének azonosítása, nyilvántartása és kiviteli engedélyezése érdekében.]* (project number: MAT03/HU/9/3).

⁴⁴ Bár a minisztériumi és a tárcaközi egyeztetések már 2004. első hónapjaiban lezárultak, maga (a KÖH hatósági egységeit meghatározó és így) a Műtárgyfelügyeleti Irodát létrehozó kormányrendelet végül csak december elején jelent meg (A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal létrehozásáról szóló 190/2001. (X. 18.) Korm. rendelet módosításáról szóló 323/2004. (XII. 6.) Korm. rendelet [hatályos: 2004. dec. 14-től]).

⁴⁵ A bölcsészeti alapképzettségű munkatársaknak a megfelelő tanfolyamok és kézikönyvek felhasználásával el kellett sajátítani a közigazgatási alap- majd a szakvizsga letételéhez szükséges – túlnyomórészt jogi – ismereteket is.

⁴⁶ A Büntető törvénykönyv 1998-ban honosította meg a „visszaélés kulturális javakkal” tényállást, az engedély nélküli műtárgykivitel esetére (is), három éves szabadságvesztéssel fenyegetve. (Btk. 216/B.§)

⁴⁷ Az aukciós rekordok az adott időszakban már a 300 millió forint felé közeledtek, míg az éves összeforgalom milliárdonként lépkedett felfelé, a 10 milliárd forint felé közelítve.

⁴⁸ Szemléletesen nyomon követhető a kortárs művészet térnyerése a kortárs művészeti galériák szaporodásában, de a nagy aukciós házak árverési kínálatának változásában is. Hasonlóképpen a hazai műkereskedelem éves bemutatkozása az Antik Enteriőr kiállítás és vásár is átalakult: 2007-től már Budapest Art Fair néven csaknem azonos kiállítási területen mutatkoztak be a kortárs művészetet értékesítő galériák, mint a „klasszikus” képzőművészetet vagy régiségeket értékesítők.

megkapta azt a szervezeti önállóságot, ami a hatékony feladatellátáshoz és szervezőmunkához nélkülözhetetlen volt.⁴⁹ Az egyértelművé vált szervezeti, függelmi viszonyok lehetővé tették az egységes munkaszervezést, szakmai célok meghatározását, és így komolyabb eredmények elérését is. Az új Iroda a hivatalvezetés támogatását élvezve, hamarosan egy jogász végzettségű munkatársat is felvehetett, aki az önállósult hatósági munkában jelentett nélkülözhetetlen segítséget. Fontos volt, hogy a 2006. január 1-jével hatályba lépett jogszabály-módosítás előkészítésébe is bekapcsolódhatott a Műtárgyfelügyeleti Iroda.⁵⁰

A napi ügyintézés szakmai és jogi színvonala folyamatosan javult, amit az állandóan emelkedő ügyiratforgalom sem vetett vissza. A folyamatosan 10-15 %-kal is növekvő ügyszámokkal 2008-ra az Iroda éves, összesített ügyiratforgalma már az 5.000 iktatott irat felé közelített. Az Irodán az intézkedések jogszerűségét ellenőrző, 2006-os ügyészi vizsgálat is alapvetően jó eredményt hozott, pusztán kisebb formai hiányosságokat tárt fel.

2005 tavaszán a műtárgykiviteli engedélyezés kapcsán kapott a KÖH műtárgyfelügyelete meghívást a Vám- és Pénzügyőrség által EU-s pályázaton elnyert francia „*Twinning Light*” programba.⁵¹ A program a kulturális javakkal kapcsolatos EU (vám)szabályozás egységes gyakorlati alkalmazását volt hivatott elősegíteni képzések, egyeztetések, franciaországi tanulmányút és egy a vámszervek végrehajtó állománya számára közösen megírt műtárgyas kézikönyv kiadásával.⁵²

A közvetlen kapcsolat kiépítése érdekében sikerült elérni, hogy az EU állandó műtárgyas tanácsadó testületében, a *Kulturális Javak Kivitelének és Visszaszolgáltatásának Bizottsága (Committee on Export and Return of Cultural Goods)*⁵³ rendszeres brüsszeli ülésein hazánkat a vonatkozó EU szabályozások gyakorlati végrehajtásáért felelős KÖH Műtárgyfelügyeleti Iroda vezetője képviselje.

A holland projekt hozományaként – a napi ügyek helyszíni szemléin túl – megindult a „szemleprojekt”, a korábban védetté nyilvánított műtárgyállomány rendszeres helyszíni ellenőrzése, évente 150-200 helyszínen, 1.000-1.500 műtárgy felkeresésével. A rendszeres szemlék tapasztalataként láthatóvá vált az is, hogy az elmúlt évtizedek alatt „felhalmozódott” védett műtárgyállománynak csak 70-80%-a található meg a bejelentett címeken. A többi esetében maradt a nyomozás a hivatalos lakcímnnyilvántartás, vagy az önkormányzatok, közjegyzők hagyatéki adatai alapján. Evvel párhuzamosan indul meg a közgyűjteményi látogatások sorozata is. A KÖH hatósági eljárásaiban szakértőként közreműködő nagy országos gyűjtemények vezetőivel és a védési és kiviteli szakvéleményezési feladatokba bevont munkatársaival sikerült így közvetlen személyes kapcsolatot kialakítani.⁵⁴ Ezek a találkozók a KÖH kérésére általában raktárlátogatással zárultak, és csakúgy, mint az egyébként rendszeresen szervezett kiállítási szakvezetések egyúttal a folyamatos belső képzést is biztosították. Hasonló céllal, tervszerűen folyt tovább a kézikönyvtár fejlesztése is: elsősorban a munkavégzéshez közvetlenül is használható aukciós katalógusok, indexek, lexikonok, valamint művészek, vagy műfajok feldolgozását adó monográfiák és kiállítási katalógusok rendszeres beszerzésével.⁵⁵

⁴⁹ Az újonnan létrehozott Műtárgyfelügyeleti Iroda vezetője a jelen cikk szerzője lett.

⁵⁰ Ezek közül a legfontosabbak: A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról szóló 2005. évi LXXXIX. törvény; A kulturális javak kiviteli engedélyezésének részletes szabályairól szóló 17/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet módosításáról szóló 34/2005. (XII. 28.) NKÖM rendelet

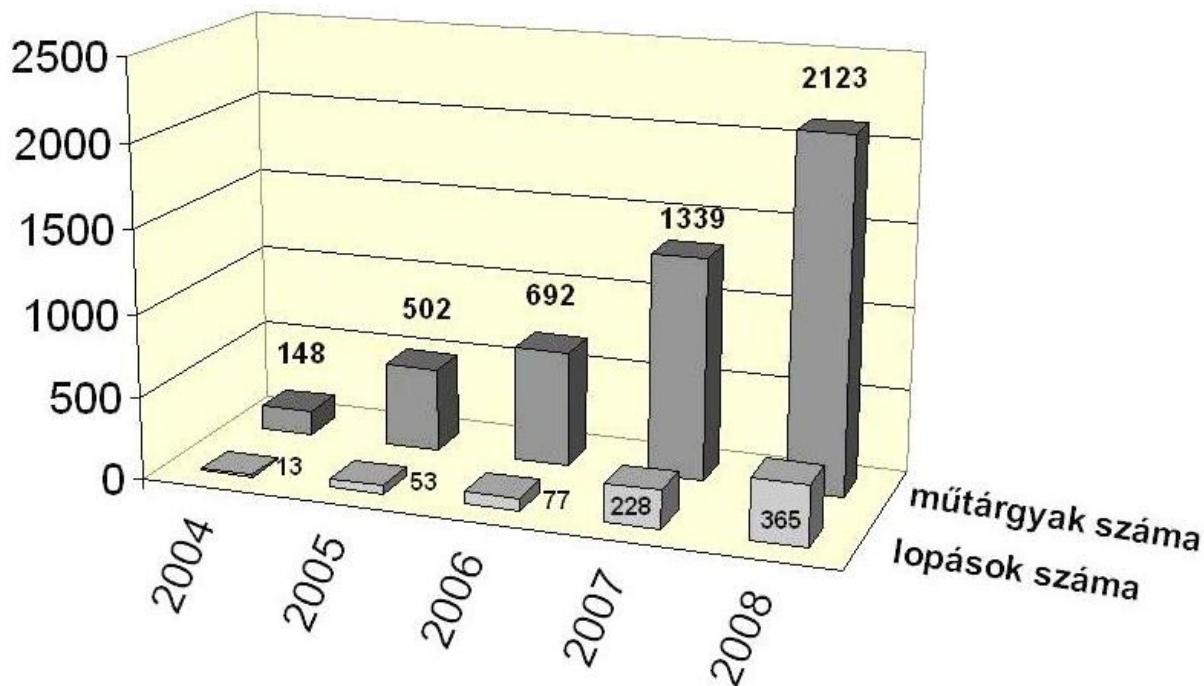
⁵¹ A program címe: Benefiting from the experience of an EU Member State for the protection and control of cultural goods in the community and relating tasks of customs administrations [Egy EU tagállam a Közösségen belüli kulturális javak védelmére és ellenőrzésére vonatkozó vámfeladataival kapcsolatos tapasztalatainak hasznosítása] (Twinning No. HU2003/IB/FI02-TL)

⁵² Kézikönyv a kulturális javak forgalmával kapcsolatos vám- és pénzügyőrségi feladatokról. Készült a HU2003/IB/FI02-TL számú Twinning Light Program keretében PHARE támogatással. Budapest, 2005 (A jelen cikk írójának társzerzősége mellett.)

⁵³ 2008-ban a neve megváltozott, a korábbi neve: *Kulturális Javak Tanácsadó Bizottsága (Advisory Committee on Cultural Goods)*. Az adott időszakban csupán két ízben tartott egy-egy egésznapos ülést: 14. ülés: 2005. február 16., 15. ülés: 2008. október 2.

⁵⁴ 2004 és 2008 között a következő közgyűjteményeket sikerült így meglátogatni: Néprajzi Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum, Országos Műszaki Múzeum, Bélyeg Múzeum, MTA Zenetörténeti Múzeum, Országis Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Magyar Természettudományi Múzeum, Petőfi Irodalmi Múzeum, Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Szépművészeti Múzeum.

⁵⁵ 2008-ra ez mintegy 2.000 kötetet jelentett, a feladatkörünkbe tartozó szakterületek mindegyikéről.

A KÖH lopott-műtárgy adatbázisában rögzített adatok (2004-2008)

(2004 előtti időkből a beérkezett adatokat ugyan a KÖI és a KÖH is közzétette honlapján, de nem kereshető, szűrhető adatbázis formájában. Az adatbázisba rendezett adatok tehát a korábbi évtizedek lopásainak adatait is tartalmazzák, amiket a KÖH begyűjtött. Adatforrás: a KÖH Műtárgyfelügyeleti Iroda által vezetett lopott-műtárgy adatbázisban rögzített adatok „kézi összesítése”.)

A műtárgyfelügyelet további eddig elhanyagolt, de fontos területeken is fellépett. A honlapon folyamatosan karbantartott és bővített műtárgyas oldalakon, valamint a folyóiratokban közölt rövidebb-hosszabb tanulmányokon túl 2004 végén előbb a *Műkincsem van – mit tegyek, mit tehetek?* című általános tájékoztató füzet jelent meg 3.000 példányban,⁵⁶ majd – többek között a Műtárgyfelügyeleti Iroda közreműködésével – *Útmutató épített és tárgyi örökségünk megóvásához* című kötet is.⁵⁷ Míg az előbbi elsősorban a jogi szabályozásról és eljárásokról, addig az utóbbi az állagmegóvás körében adott részletes tájékoztatást a műtárgytulajdonosoknak. Ez a kör vált végül 2005 végén és 2006 tavaszán teljessé további kiadványokkal. Előbb egy a KÖH műtárgyfelügyeletét színes „névjegyként” bemutató szórólapot, majd hasonló formában a műtárgyak szerzeményezésére és közvetítésére vonatkozó nemzetközi etikai ajánlásokat tette közzé a hivatal.⁵⁸ A 2006 tavaszán megjelent *Az alvilágot járt műkincseink. Válogatás 15 év felderített bűneseteiből* című kiállítási kísérőkiadvány pedig a vagyonvédelem, bűnmegelőzés és visszaszerzés témakörében adott hasznos tanácsokat.⁵⁹

A hivatali jelenlétet kihasználva a *Múzeumok Majálisán* is évről-évre megjelentek a műtárgyas tájékoztatók, csakúgy, mint egy másik fontos ügyfélkört érintő éves rendezvényen, a budapesti Múcsarnokban megrendezett *Antik Enteriőrön*, és utódján a *Budapest Art Fahren* is. Itt a KÖH műtárgyfelügyelete önálló standdal (2005), vagy tájékoztató ponttal (2004; 2006-2008) jelent meg, hogy tájékoztatást adjon a művészeti és régiség-kiállításra és vásárra érkező műkereskedőknek, gyűjtőknek és érdeklődőknek.

Ugyancsak kiemelt ügyfélkört céloztak meg a hivatal szervezésében 2006-tól, az ország több pontján a katolikus, református és evangélikus papok, lelkészek számára megtartott örökségvédelmi képzések, és ezeken a műtárgyak fizikai és jogi védelméről szóló előadások.⁶⁰ 2003-tól az egyetemi képzésbe is

⁵⁶ Kiadója a KÖH (2004), szerzője a jelen cikk írója.

⁵⁷ Kiadója a KÖH és a Teleki László Alapítvány (2004), szerkesztette: Káldi Gyula és Várallyay Réka.

⁵⁸ Amit műtárgyvásárláskor mindenképpen tudnom kell... (2005; tartalmazza: *A műkereskedők nemzetközi etikai kódexe* – UNESCO ajánlások; *A gyűjteménygyarapítás etikai szabályai* – ICOM Ajánlások)

⁵⁹ Kiadója a KÖH (2006), szerkesztette a jelen cikk írója.

⁶⁰ Dobogókő: 2006. szept. 27.; Sárospatak: 2006. okt. 10.; Debrecen: 2008. ápr. 29.; Sopron: 2008. júni. 19.; Győr: 2008. júni. 26.

bekapcsolódtak a műtárgyfelügyelet munkatársai: művészettörténeti, muzeológia és jogi szakokon, illetve karokon a hallgatók – Budapesten és vidéken – félévről-félévre hallhattak előadást a műtárgyak jogi, hatósági védelméről.⁶¹

A közönség és a szakma tájékoztatását is szolgálta, de egy új feladatkör bevezetését is jelezte, a saját műfajában hazánkban elsőként, az ORFK-val és a VPOP-val együttműködésben a megrendezett *Az alvilágot járt műkincseink. Válogatás 15 év felderített bűneseteiből* című kiállítás.⁶² A lopott és csempészett műtárgyakat bemutató tárlatnak nem csupán az újdonság, vagy a belügyminiszteri megnyitó adta jelentőségét, hanem a hosszú előkészítés után a kiállítás-megnyitón, 2006. március 22-én a kulturális javak hatékonyabb védelme érdekében aláírt ORFK-VPOP-KÖH háromoldalú együttműködési megállapodás is. A tárgyban a műtárgyfelügyelet már 2003. nyarán elkészített egy részletes koncepciót,⁶³ majd 2004 őszén – egyelőre csak tájékoztató jelleggel – a lopott műtárgyak adatbázisát is elkezdte vezetni. Ugyancsak az előzményekhez tartozik, hogy 2003 nyarán a KÖH feladatköre lett a főleg csempészet nyomán, elkobzással állami tulajdonba került műtárgyak közgyűjteményi elhelyezése.⁶⁴ Az együttműködési megállapodás, és a vele egyidejűleg előkészített jogszabály-módosítások a bünyügyi együttműködésnek és restitúciónak a kiviteli engedélyezés és a védelemmel kapcsolatos feladatkörök mellé, harmadikként való „hivatalos” felvételét is jelentették.⁶⁵ A rendőri és a vámszervek munkatársai számára évente 40-50 alkalommal nyújtott közvetlen, gyors szakmai állásfoglaláson, valamint a számukra több alaklommal, a kulturális javak védelméről megtartott képzéseken, közös projekten, rendezvényeken,⁶⁶ egyeztetéseken túl e téren a leglátványosabb eredmény a lopott műtárgyak nyilvántartásának kialakítása és a KÖH internetes honlapján keresztül történő folyamatos elérhetősége lett.⁶⁷ Ez az adatbázis (szinte kizárólag fényképes adatokkal) 2008-ra már több mint 2.000 műtárgy adatát tartalmazta, köztük mintegy 750 múzeumi, közgyűjteményi, műemléktartozék vagy magántulajdonú védett műtárgy adatával. Ezt egészítette ki a KÖH műtárgyfelügyelete 2005-től kezdve egy ingyenes elektronikus hírlevéllel, melyet utóbb már több mint 150 címzett kapott meg, köztük a műtárgypiac legfontosabb szereplőivel: aukciósházakkal, galériákkal, régiségkereskedőkkel, műgyűjtőkkel és a szaksajtó képviselőivel. A restitúciós eredmények is hamar megmutatkoztak, 2008-ra pedig látványossá is váltak: ebben az évben nem kevesebb, mint egy tucat, egyenként is több százezer forintos, vagy milliós értékű műtárgyat, köztük múzeumi képet is sikerült az adatbázis segítségével beazonosítani illetve tulajdonosának visszajuttatni.⁶⁸ A KÖH a külföldi restitúció terén is komoly eredményeket tudott elérni: két jelentős,

⁶¹ A KÖH egyetemekkel kötött együttműködési megállapodása alapján a következő helyeken folyt rendszeres képzés: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, BTK: művészettörténet, muzeológia, PPKE Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

⁶² KÖH Örökség Galéria, 2006. március 22. – május 28.

⁶³ Ez nyomtatásban is megjelent: Buzinkay Péter: Javaslat a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal lopott műtárgyakkal kapcsolatos stratégiájára. in: Örökségvédelem. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tájékoztatója. VII. évf., 9-10. szám, 2003. szept.-okt., 7-8.old.

⁶⁴ A lefoglalás és a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének, nyilvántartásának, előzetes értékesítésének és megsemmisítésének szabályairól, valamint az elkobzás végrehajtásáról szóló 11/2003. (V. 8.) IM-BM-PM együttes rendelet, 95.§

⁶⁵ Meg kell jegyezni, hogy a minisztérium Sueso ügyekért felelős miniszteri biztosa, Bánkutiné Hajdú Éva már 2002 óta tervezte és számos vezetői szintű egyeztetést is tartott (bel- és külföldön egyaránt) egy „műtárgyvédelmi információs iroda” megalapítására. Ennek „bevezetését” volt hivatott szolgálni a Krimnalexpo 2002 keretében (2002. november 5-én, a Belügyminisztérium és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által) megrendezett Műtárgyvédelmi konferencia. Az új irodának elsősorban a műgyűjtőket kiszolgáló feladata lett volna: lopott, vagy a lopástól féltett műtárgyak regisztrálása, keresése és kapcsolódó piaci szolgáltatások. A szakmailag kiforrotlan tervek azonban a pénzügyi háttér tisztázatlansága miatt sem valósultak meg. A miniszteri biztos viszont számos, a hivatalnak és az örökségvédelmek hátrányos nyilatkozatával a KÖH feladatkörének kialakítását és megszilárdítását komolyan akadályozta.

⁶⁶ Említést érdemel a 2006. november 29-én, a KÖH és az ORFK közös szervezésében, a francia Nagykövetség és a Budapesti Francia Intézet támogatásával megrendezett Krimnalexpo 2006 - Műkincsvédelmi konferencia *A megelőzés, az informatika és az együttműködés szerepe nemzeti kincseink védelmében* címmel. A konferencián külföldi előadók mellett átfogó képet lehetett kapni a hazai helyzetről a hatóságok mellett a civil és piaci szereplők előadásain és a vitákon keresztül.

⁶⁷ A lopott műtárgyak nyilvántartását (mind a védett műtárgyakra vonatkozó hatósági részét, mind a nem védett műtárgyakra vonatkozó nem hatósági, azaz tájékoztató jellegű részét) a többi hivatali nyilvántartástól eltérően mindig is a Műtárgyfelügyeleti Iroda és nem a Nyilvántartási Iroda vezette.

⁶⁸ Többek között Johann Georg de Hamilton (1672-1737), Markó András, Böhm Pál, Iványi Grünwald Béla, Fényes Adolf, Kádár Béla és Gruber Béla alkotásait.

védett műtárgyat is sikerült a magyar kulturális örökség számára visszaszerezni. Köpp Farkastól (1738-1807) egy hónap allegóriákat ábrázoló sorozat egyik festményét sikerült – másfél évi munka eredményeként – Bécsből hazahozatni, és végül az állami elővásárlás jogával élve a Nemzeti Galéria gyűjteménye számára megszerezni, míg Londonból egy különleges, hazánkban egyedülálló, az 1760-as években készített zenélő asztali órát sikerült visszaszerezni, és védettsége révén itthon tartani.⁶⁹ A bűnügyi együttműködés megszervezéséért a 2007. őszi Krakkóban megrendezett INTERPOL közép- és kelet-európai műkincsűnéssel foglalkozó nemzetközi konferenciájának résztvevői is elismeréssel illették hazánkat.⁷⁰

A fenti eredmények mögött nemcsak vezetői döntések álltak, hanem jelentős, most már többéves, külföldi rendezvényeken elsajátított tapasztalat és kialakított kapcsolatrendszer is. A bűnügyi együttműködés révén nemcsak az INTERPOL, az EUROPOL és az UNESCO került képbe, hanem az EU csatlakozás révén a brüsszeli és egyes tagállami intézmények és példák is.⁷¹

Emellett ugyanakkor a 2001 óta a műemlékek és régészeti lelőhelyek adatbázisával egyesített védett-műtárgy nyilvántartás (KÖH-IR) terén számos nehézség jelentkezett. Az évekig szakmailag ellenőrizetlenül folyó adatrögzítés eredményeként, több tízezer védetté nyilvánított műtárgy adata sajnos igen nagy arányban hibásan került a KÖH elektronikus, és az Interneten is (korlátozott adattartalommal) hozzáférhető adatbázisába. 2006 februárjától a nyilvántartás (*Dokumentációs Igazgatóság*, majd *Nyilvántartási Iroda* néven) a KÖH részeként önálló hatósággá vált,⁷² és evvel nemcsak a felügyelettel való szakmai távolsága nőtt tovább, hanem a hatósági feladatellátás is bonyolultabbá, és részben párhuzamossá vált. 2009 tavaszára viszont sikerült a védett műtárgyak közgyűjteményi nyilvántartásainak átvételét lezárni, így – egy évtizedes késéssel – a KÖH végre pontos(abb) képet kaphatott az általa felügyelendő műtárgyállományról:⁷³ az egyedileg védetté nyilvánított magyar és külföldi festmények, szobrok, bútorok, fém, üveg és kerámiatárgyak, történelmi, néprajzi és műszaki vagy természettudományi emlékek, könyvek, iratok száma 43.000 körül van, melyet további 320, különböző műfajú és nagyságú gyűjtemény egészít ki. Az így összeadódó több millió védett tárgy számánál bizonyosan jellemzőbb adat az, hogy mindez az országban körülbelül 13.000 helyszínen található.

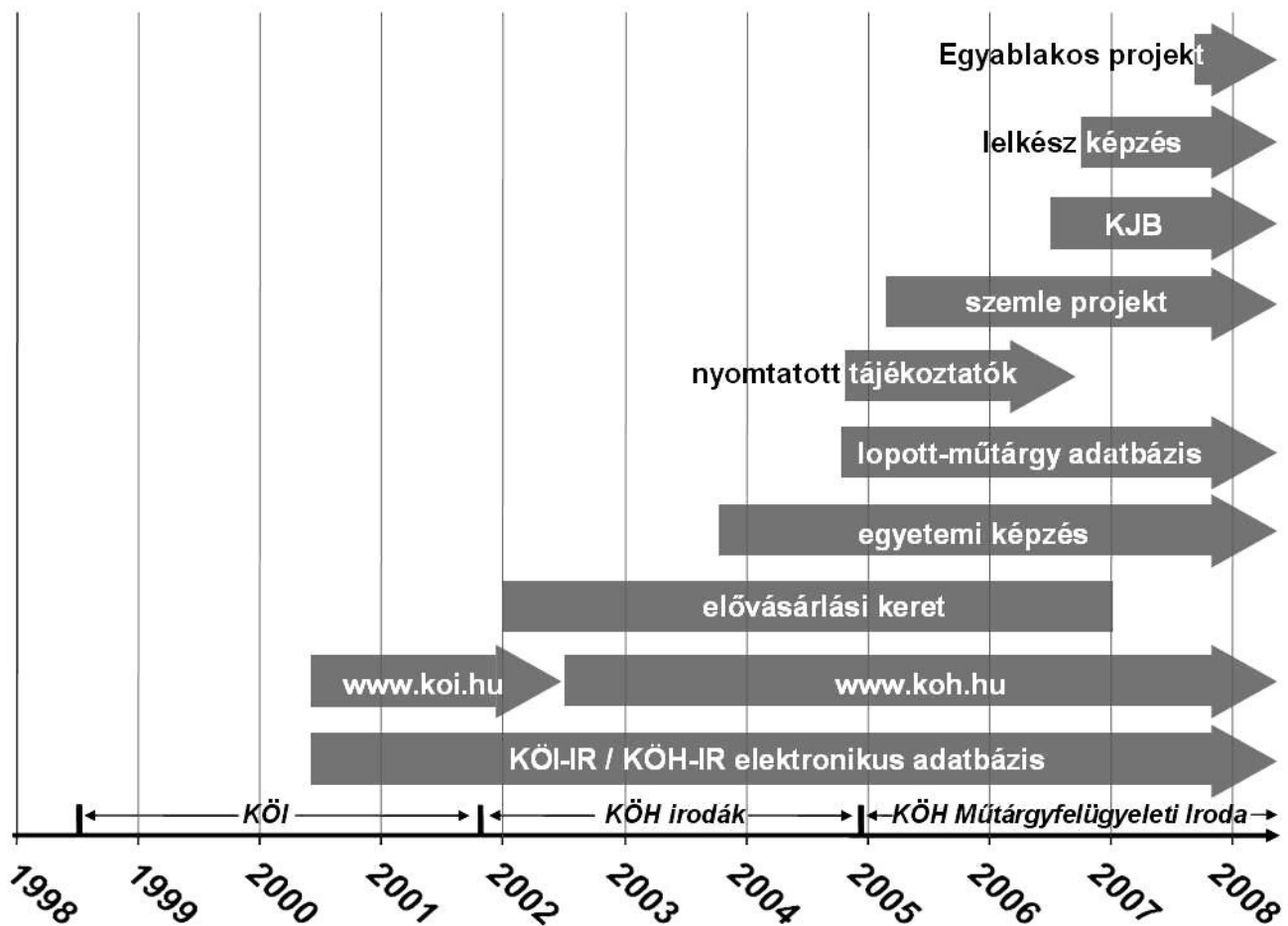
⁶⁹ A két visszaszerzett műtárgy adatai: Köpp Farkas (Kismarton, 1738 – Bécs, 1807): Augusztus hónap allegóriája (mészke, gipsz, enyv, tus, földfesték, 25 x 32 cm); MNG ltsz.: 2007.1.M.; John Ellicott: Asztali zenélő óra, 1765 körül, London (Ébenfa, fém óraszerkezettel, negyedűtős zenélő szerkezettel, rugóhajtással, ingaszabályzóval, Graham gátszerkezettel, 82x52x33 cm, számlapján és belül a szerkezet hátoldalán jelzett: Ellicott, London, ép, működőképes.) KÖH-műtárgy-nyilvántartási azonosító: 82529.

⁷⁰ 5th International Conference on the illicit Traffic in Cultural Property Stolen in Central and Eastern Europe, Wieliczka - Krakkó (Lengyelország), 2007. szeptember 18-20.

⁷¹ Ezek közül nemcsak a bűnügyi együttműködés, hanem a műtárgyak védelme területén általában is igyekezett a KÖH műtárgyfelügyelete a legjobb ötleteket („best practices”) a hazai gyakorlatba, vagy éppen a jogi szabályozásba is átvenni: elsősorban a francia, de az angol, a holland, a svájci és a lengyel példákat is szem előtt tartva.

⁷² A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal létrehozásáról szóló 190/2001. (X. 18.) Korm. rendelet és az ezzel összefüggő kormányrendeletek módosításáról szóló 33/2006. (II. 15.) Korm. rendelet; hatályos: 2006. febr. 23-tól.

⁷³ Tanulságos, hogy az átvett nyilvántartási adatok alapján készített számítások szerint az egyedileg védett műtárgyállomány csaknem a hatoda (!) lett annak a számnak, amit a KÖI létrejötte után, 1999. nyarán az érintett közgyűjtemények közöltek.

A hivatali műtárgyfelügyelet új munkafolyamatai (1998-2008)

(Az ábrán a korábbi közgyűteményi és minisztériumi feladatellátáshoz képest a KÖI és a KÖH műtárgyfelügyelete által bevezetett új tevékenységek időtartama látható.)

A Műtárgyfelügyeleti Iroda történetét áttekintve a bűnügyi együttműködés és restitúció feladatkörének bevezetése mellett a legjelentősebb eredménynek a *Kulturális Javak Bizottsága* (KJB) állandó tanácsadó testület 2006 tavaszi megalakítását lehet tekinteni. A 2002-ben elakadt előkészítést 2005-ben lehetett újra felvenni, amikor is jogszabály-módosítást eszközölve sikerült a tagösszetételt a feladathoz igazítani úgy, hogy a KJB hét állandó tagja ne csak a közgyűteményi területet képviselje, hanem az MTA révén a „független tudományosság” és a Magyar Műtárgy- és Régiségkereskedők Országos Szövetsége képviselője útján a műkereskedelem, és a műgyűjtői réteg is szóhoz jusson.⁷⁴ Az alapvetően a védési eljárásokba bevont, előre megküldött napirend és háttéranyagok szerint havonta üléselő KJB titkársági teendői, szervező munkálatai is a Műtárgyfelügyeleti Iroda feladatai közé kerültek. Az állandó tanácsadó testület munkája eredményeként jelentős lépéseket sikerült tenni az egységes szemlélettel, magas szakmai színvonalon és konszenzus alapján kimondott műtárgyvédelem irányába.⁷⁵ A korábbi, több évtizedes, és 16 féle közgyűteményi gyakorlat egységesítése, az adott gazdasági, társadalmi és örökségvédelmi környezethez igazítása már jó ideje elengedhetetlen volt. Így sikerült az évekig megoldatlan könyvtári védelem ügyét is rendezni: a bizottsági viták alkalmával a könyvtári szakértők is be kellett lássák, hogy a könyvtári dokumentumokhoz hasonlóan

⁷⁴ vö.: A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal eljárására vonatkozó szabályokról szóló 10/2006. (V.9.) NKÖM rendelet, 2.§ (5) bekezdése, valamint A KULTURÁLIS JAVAK BIZOTTSÁG (KJB) ügyrendjéről, működésének szabályairól szóló 26/2006. sz. (KÖH) Elnöki Utasítás.

⁷⁵ Szemléletesen mutatja ezt a tényt, hogy míg az első évben a KJB a szakvélemények 30 %-át találta nem kellően előkészítettnek és javasolta azok kiegészítését, addig 2007-re ez az arány már 10 %-ra csökkent: a szakvéleményező közgyűtemények „megértették a leckét”, a védelemhez írt állásfoglalásaikat körültekintőbben, alaposabban fogalmazták meg. Tanulságos a KJB munkájából az is, hogy az egyes ügyekben a viták végeredményeként a védelem mellett vagy ellen megfogalmazott állásfoglalások túlnyomó többségben mind e hét szavazásra jogosult tag egyhangú véleményével születtek meg.

minden más tárgycsoport is különleges a maga módján, s éppen ezért nem indokolt, hogy a többi műfaj rovására bármelyik is túlzott hangsúlyt kapjon. Az új védekek szakmai színvonalának biztosítása mellett fontos feladat lett a korábban védetté nyilvánított műtárgyállomány felülvizsgálata is. Ezt szolgálta a KÖH 2007 elején megindított programja, mely a szakértő múzeumok tudományos „törzsanyag-válogatását” volt hivatott a hatósági munkában végrehajtani. A munka sajnos – egyszerű jogi megoldás, illetve a megfelelő erőforrások hiányában – még évekre el fog húzódni, hiszen a mintegy 15.000, korábban védetté nyilvánított magyar és külföldi festmény, grafika és szobor csaknem kétharmadának védeltségét kell egyedi határozattal megszüntetni. (Az iparművészeti állomány esetében pedig a felülvizsgálat „törzsanyag-válogatás” hiányában a helyszíni ellenőrzésekkel egyidejűleg történik.)

A KÖH Műtárgyfelügyeleti Iroda tervei, a fejlesztések irányai

A hivatali, hatósági műtárgyfelügyelet első tíz évének jelképes lezárását is adta a KÖH 2008. július 1-jével történt újabb átszervezése. Így a továbbiakban már nem maga a KÖH lett a hatóság, hanem e tekintetben a KÖH Műtárgyfelügyeleti Iroda, s egyúttal feladatait változatlanul hagyva – a korábban felettes szervezeti egységként működő Felügyeleti Igazgatóságot kiiktatva – főosztályi rangra is emelték.⁷⁶

A folyamatosan változó környezetet és az örökségvédelem érdekeit is szem előtt tartva a Műtárgyfelügyeleti Iroda több területen is megfogalmazott fejlesztési irányokat, és részletesen kidolgozott projekteket is.

A 2008. elején megindult jogalkotási folyamat során kidolgozott, átfogó műtárgyfelügyeleti jogszabály-módosító javaslatokat ugyan a minisztérium is elfogadta, azonban az örökségvédelmi törvény módosítása más okokból elakadt, így ezek még tovább váratnak magukra. Külön, múzeumi kezdeményezésre azonban úgy tűnik, hogy a külföldről hazánkba kiállításra érkező műtárgyak „jogi immunitását” (foglalás, zár alá vétel alóli mentességét) garantáló hatósági intézkedés jogi szabályozását mégis sikerülhet keresztül vinni, új feladatkört telepítve ezzel a Műtárgyfelügyeleti Irodához.⁷⁷ A műtárgykiviteli engedélyezés terén viszont 2009 őszére két jelentősebb jogszabály-módosítás is bekövetkezett. Előbb a közigazgatási eljárásokhoz való igazodás jegyében 2009 októberétől az elsődleges kiviteli engedélyezési szakértés került át a közgyűjteményektől a hivatalhoz, majd novembertől az engedélyezés tartalma és a kiállított okmányok is átalakultak.⁷⁸

A már folyamatban levő fejlesztések egyik legfontosabb iránya az informatikai háttér átalakítását célozza. A KÖH ugyanis 2007. végétől kezdve a Vám- és Pénzügyőrség meghívására konzorciumi partnerként vesz részt az *Egyablakos vámügyintézés megvalósítása projektben*.⁷⁹ Az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében elnyert támogatásból 2009. végére többértű fejlesztés valósul meg. A fejlesztés fő vonulata a műtárgy-kiviteli engedélyezést közvetlenül kiszolgáló rendszer kialakítása, mely – a hivatalban elsőként elektronikus ügyintézés is lehetővé téve – egyszerre látja el az engedély elkészítésével és a nyilvántartásba vételével járó feladatokat, közvetlen elektronikus adatkapcsolatot kiépítve az engedélyek és a műtárgyforgalom gyakorlati ellenőrzését végző Vám- és Pénzügyőrséggel. A projekt részeként az eddigiekben használt, egyszerűbb lopott-műtárgy adatbázis-kezelő kiváltására

⁷⁶ A Műtárgyfelügyeleti Iroda munkatársai és feladatkörei ekkor: Dr. Buzinkay Péter irodavezető; Czuczor Lászlóné adminisztrátor (titkársági teendők); Dr. Fucker Valéria műtárgyfelügyelő (lopott műtárgyakkal, néprajzi emlékekkel kapcsolatos és jogi ügyek); Harangi Anna műtárgyfelügyelő (műkereskedelemmel kapcsolatos ügyek, egyetemes képzőművészeti emlékek felügyelete); Kőszeghy-Puska Ildikó műtárgyfelügyelő (könyvekkel, iratokkal és antikváriumokkal kapcsolatos ügyek); Palástiné Simonffy Krisztina műtárgyfelügyelő (iparművészeti és műszaki tárgyak, berendezések ügyei); Tomanicz Anikó műtárgyfelügyelő (magyar képzőművészeti emlékek felügyelete, kiállításokkal kapcsolatos ügyek, műtárgykiviteli engedélyezés); Turok Margit műtárgyfelügyelő (műtárgykiviteli engedélyezés, egyházi emlékek ügyei).

⁷⁷ A nemzetközi gyakorlatban is ismert „jogi immunitás” intézménye egyedi hatósági intézkedést igényel, ezért a minisztériumi jogalkotói szándék szerint a KÖH feladata lenne ezen intézkedések meghozatala.

⁷⁸ A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény módosításáról szóló 2008. évi CXI. törvény hatálybalépésével és a belső piaci szolgáltatásokról szóló 2006/123/EK irányelv átültetésével összefüggő törvénymódosításokról szóló 2009. évi LVI. törvény 257.§; a kézirat lezárásakor már a kihirdetésre vár, az Országgyűlés által elfogadott törvényként: T/10526. számú törvényjavaslat a közösségi vámjog végrehajtásáról szóló 2003. évi CXXVI. törvény, a Vám- és Pénzügyőrségről szóló 2004. évi XIX. törvény, valamint a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról.

⁷⁹ A projekt azonosító kódja: EKOP-2007/1.2.2. A projekt megvalósításának végső határideje: 2010 március 15.

is sor kerül, a nemzetközileg elismert, a francia műkincsrendőrség (*Office Central de Lutte Contre le Trafic des Bien Culturels – OCBC*) által használt TREIMA 2 szoftver honosításával. Ugyancsak a projekt részeként valósul meg – webes felületen keresztül – a külső felek, és a belső hivatali felhasználók számára is (szélesebb hozzáférési jogosultságokkal) a KÖH védett, kivitt és lopott-műtárgy nyilvántartásaiban való egységes és felhasználóbarát keresés lehetősége,⁸⁰ valamint egy további kiegészítő fejlesztés révén 2010 márciusára valamennyi műtárgyas eljárás elektronikus ügykezelése is.

E fejlesztésekkel párhuzamosan került sor a KÖH honlapjának tartalmi és formai átalakítására, és részeként a műtárgyas oldalak teljeskörű megújítására is.

*

Összességében, a tíz évet áttekintve a legnagyobb eredménynek azt kell tekintsük, hogy, ha több év késéssel is, de szinte az alapokról indulva sikerült egy működőképes és hatékony műtárgyfelügyeleti rendszert kiépíteni. A három fő feladatkör (védelem, kivitel és bünyügyi együttműködés – restitúció) mindegyikében, és az ezeket kiegészítő ügyfél- illetve közönség kapcsolatok területén is sikerült jelentős előrelépést elérni, a megújítás koncepcióját kidolgozni és a folyamatokat a megfelelő mederbe terelni. A védettség területén legfontosabb vívmánynak az új védelem megfelelő szakmai színvonalát biztosító *Kulturális Javak Bizottságának* életre hívását, valamint a napi ügyintézésen túl, a védetté nyilvánított műtárgyállomány felügyeletét biztosító, rendszeres helyszíni szemlézéseket kell tekinteni. A kiviteli engedélyezésnél sajnos a szükséges változtatásokat csak több éves késéssel, 2009. őszére tudta a KÖH elérni, az eljárásrend egyszerűbbé és hatékonyabbá tételével. A bünyügyi együttműködés és restitúció terén mutathat fel talán a legtöbbet a hivatal, hiszen ezt az új feladatkört gyakorlatilag előzmények nélkül kellett kialakítani és bevezetni. Mindezen tevékenységek eredményeit rögzítő hatósági nyilvántartás(ok) szakmai felülvizsgálata és hivatali rendezése azonban továbbra is égető, de egyelőre még nem tisztázott feladat. A hatósági munkát kiegészítő ügyfél- illetve közönség kapcsolatok területén sem kell a hivatali műtárgyfelügyeletnek szégyenkeznie, hiszen nemcsak teljeskörű nyomtatott és elektronikus (internetes) tájékoztatást alakított ki az évek során, hanem vonatkozó rendezvények, hazai és nemzetközi projektek szervezésébe is bekapcsolódott, sőt a különböző érintettek számára rendszeres képzéseket is biztosított. Mindezek mellett végül még azt említjük meg, hogy a folyamatos napi munka mellett, a KÖH műtárgyfelügyelete mindig is külön figyelmet fordított a fejlesztésekre, a megújulásra, (az „innovációra”) hiszen a műtárgyak védelmét is folyamatosan változó környezetben kell(ett) ellátnia. Talán ez is reményt adhat a következő évtized hatékony(abb) műtárgyfelügyeleti munkájához.⁸¹

⁸⁰ Meg kell jegyezni, hogy az informatikai fejlesztések nem oldják meg azokat a szakmai és szervezési hibákat, hiányosságokat, ami elsősorban a védetté nyilvánított műtárgyak nyilvántartását jellemzik. Ezek kiküszöbölése a KÖH Nyilvántartási Irodájának egyik legégetőbb feladata lenne, mely – a Műtárgyfelügyeleti Iroda minden támogatása és erőfeszítése ellenére is úgy tűnik – tovább várát még magára.

⁸¹ Jelen tanulmány megírásához és a 10 év alatt elvégzett munkában nyújtott támogatásért a szövegben és a lábjegyzetekben is megemlített munkatársaknak tartozom köszönettel.